

Batalyevsi'ye göre itikadî ve amelî konularda âlimler arasında ortaya çıkan değişik görüşler, nasların dil ve kullanım özellikleriyle bunların farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Müellif, sekiz temel sebebe dayandırdığı bu hususların her birini eserde bölüm başlığı olarak ele almıştır. Bunun yanında her bölümü, İslâm hukukunun iki asıl kaynağını teşkil eden Kur'an ve Sünnet'in lafızları üzerinde usulcülerin yaptığı metodolojik tasniflere göre düzenlemiştir. *el-İnsâf*'in birinci bölümünde, müşterek lafızların hangi mânaya delâlet ettiğini belirlemenin güçlüğünden kaynaklanan ihtilâflara temas edilmiştir. İkinci bölümde, bir lafzın taşıdığı esas anlam dışında kullanılıp kullanılmaması hususuna dikkat çekilerek konuyla ilgili olan hakikat, mecaz ve istiare gibi terimler incelenmiş, çeşitli örnekler verilerek bunların yorumlarından doğan görüş ayrılıkları belirtilmiştir. Eserin üçüncü bölümünde ifrad ve terkip metotlarından kaynaklanan ihtilâflar değerlendirilmiştir. Müellife göre ifrad, bir hususa dair nasların sadece bir kısmını ele alıp sonuca ulaşmak, terkip ise nasların tamamını göz önünde bulundurup ciddi bir incelemeye tâbi tutmaktır. Her iki metot hakkında kader meselesi gibi örneklerle dayalı açıklamalar yaptıktan sonra işe ön yargıyla başlama ve konuyla ilgili delillerin tamamına vâkıf olmama gibi eksiklikler içeren ifrad metodu yerine terkip yönteminin kullanılmasını önermektedir. Dördüncü bölüm, İslâm hukukunun özellikle fer'î meselelerine ait birçok ihtilâfın sebebinin teşkil eden âm-hâs konusuna ayrılmış, beşinci bölümde hadislerin sened, metin ve rivayetleri etrafında oluşan farklı görüşlere yer verilmiştir. Müellif, ele aldığı ihtilâflı konuların son üç bölümünü iki büyük sayfa içinde özetleyerek altıncı bölümde ichtihad ve kıyas konusundaki görüş ayrılıklarına, yedinci bölümde nesih tartışmalarına, sekizinci bölümde ezan, cenaze ve teşrih tekbirleri, kırâat-i seb'a gibi konulardaki ihtilâflara ışıretle yetinmiştir.

el-İnsâf'i önce Ahmed Ömer el-Mahmesânî yukarıda kaydedilen ilk isimle (Kahire 1319), daha sonra Muhammed Rıdvân ed-Dâye *el-İnsâf bi-zikri esbâbi'l-hilâf* (Dımaşk 1973) ve *el-İnsâf fi't-tenbîh 'ale'l-me'ânî ve'l-esbâbi'lletî evcebeti'l-ihtilâf beyne'l-müslimîn fi ârâ'ihim* (Dımaşk 1403/1983, 1407/1987) başlıkları altında yayımlamıştır. Eserin Ahmed Hasan Kûhayl ve Hamza en-Neşretî tarafından *et-Tenbîh 'ale'l-esbâbi'l-*

letî evcebeti'l-ihtilâf beyne'l-müslimîn adıyla gerçekleştirilen neşrini (Kahire 1978) Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *el-İnsâf*'in daha önceki neşirlerinden yapılmış bir "intihal baskı" olarak nitelendirmiştir (*el-İnsâf* [nşr. M. Rıdvân ed-Dâye], neşredenin girişi, s. 5-8). Eserin üçüncü bölümünde ifrad ve terkip metotlarını açıklamak amacıyla incelenen kader bahsi, Bekir Topaloğlu tarafından dipnotlar ilâvesiyle tercüme edilerek *Kelâm İlmi: Giriş* adlı eserin sonunda yayımlanmıştır (İstanbul 1981, s. 283-293).

BİBLİYOGRAFYA :

Batalyevsi, *el-İnsâf* (nşr. Ahmed Ömer el-Mahmesânî), Kahire 1319; a.e. (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dımaşk 1407/1987, neşredenin girişi, s. 5-8; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 293; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 96; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 532; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 56; *Keşfü'z-zunûn*, I, 488; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 65; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 758; Hasan Abdurrahman Alkam, *el-Cevâhibü'l-felsefiyye fi kitâbati lbnî's-Sid el-Batalyevsi*, Amman 1408/1988, s. 41; Salvador Pena, "Al-Andalus en Ibn al-Sid al-Batalyawsi", *Homenaje al Prof. Jacinto Bosch Vilá*, Granada 1991, II, 950; Sâhib Ebû Cenâh, "İbnü's-Sid el-Batalyevsi", *el-Mevrid*, VII/1, Bağdad 1977, s. 84; E. Lévi-Provençal, "Batalyüsi", *IA*, II, 334; a.mlf., "al-Batalyawsi", *EJ* (İng.), I, 1092.

CÜNEYT GÖKÇE

el-İNSÂF (الإنصاف)

Kemâleddin el-Enbârî'nin
(ö. 577/1181)
Basra ve Kûfe dilcileri arasında
tartışma konusu olan
meselelere dair eseri.

Tam adı *el-İnsâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Baḥriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* olup iki mektep arasında tartışma konusu olmuş gramer meselelerine dair en kapsamlı eserdir. Enbârî bu kitabını, Nizâmiye Medresesi'nde müderris iken talebelerinin Hanefîler'le Şâfiîler arasındaki ihtilâflı meseleleri inceleyen fıkıh kitapları tarzında bir eser yazmasını istemeleri üzerine kaleme almıştır. Müellifin Zeccâci'nin *el-İzâh fi 'ileli'n-naḥv*'inden, Ebû Ali el-Fârisî'nin eserlerinden, Mekki b. Ebû Tâlib'in *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*'ı ile hocası İbnü's-Şecerî'nin *el-Emâlî*'sinden büyük ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır (Cemîl Allûş, s. 288-291). Kitapta 121 mesele ele alınmıştır. Enbârî, bu eserde yer vermediği ihtilâflı meselelerin bir kısmını da *Esrârü'l-'Arabîyye* ile *el-Beyân fi ğaribi i'râbi'l-Kur'ân* adlı kitaplarında ele almıştır. Cemâleddin

Hüseyn b. İyâz *el-İnsâf'a el-İs'âf fi mesâ'ili'l-hilâf* adıyla bir zeyil yazmıştır.

Müellif, *el-İnsâf*'ta ele aldığı her meselede Kûfe ve Basra dil mekteplerinin konuyla ilgili görüşlerini zikrederek her iki mektebin delillerini sıralamış, zayıf bulunduğu görüşü âyet, şiiir ve bazan da hadislerden örnek göstererek reddetmiştir. Basra dil mektebine mensup olan Enbârî, yedi mesele (10, 18, 26, 70, 97, 101 ve 106. meseleler) dışında Basralılar'ın görüşünü doğru kabul etmiştir.

el-İnsâf W. Girgas (Petersburg 1873), Jaronier Kosut (Viyana 1878), Girgas ve Viktor Rosen (Petersburg 1878) tarafından parçalar halinde neşredilmiş, tamamını Gustav Weil Almanca notlar ilâve ederek yayımlamıştır (Leiden 1913). Eseri ayrıca Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd önce yalnız metin olarak (I-II, Kahire 1364/1945), ardından üzerine yazdığı *el-İntişâf mine'l-İnsâf* adlı şerhiyle beraber (I-II, Kahire 1953) neşretmiş, bu neşrin basımı Kahire ve Beyrut'ta birçok defa tekrarlanmıştır. *el-İnsâf* son olarak Hasan Hamed tarafından yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1418/1998).

BİBLİYOGRAFYA :

Kemâleddin el-Enbârî, *el-İnsâfi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Baḥriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1380/1961, I-II; a.e. (nşr. Hasan Hamed), Beyrut 1418/1998, I-II; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-12; a.mlf., *Esrârü'l-'Arabîyye* (nşr. Fahr Sâlih Kadâre), Beyrut 1415/1995, neşredenin girişi, s. 12-14; Ebû'l-Bekâ el-Ukberî, *et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-naḥviyyîne'l-Baḥriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (nşr. Abdurrahmân b. Süleyman el-Useymin), Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, s. 91-95; Saîd el-Efgânî, *Min Târîhi'n-naḥv*, Beyrut 1398/1978, s. 90-92, 150-177; Cemîl Allûş, *İbnü'l-Enbârî ve cûhûdühü fi'n-naḥv*, Libya-Tunus 1981, s. 130-134, 235-291; Brockelmann, *GAL* (Ar.), V, 171-172; Muhammed Hayr el-Hulvânî, "Kitâbü'l-İnsâf ve'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye", *MMLADm.*, XLVIII/1 (1973), s. 130-151; XLVIII/3 (1973), s. 622-644.

HULÛSİ KILIÇ

İNSAN (الإنسان)

Arapça *ins* kelimesinden türetilmiştir. "Beşer, insan topluluğu" anlamına gelen *ins*, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her ferdine *insî* / *enesî* yahut *insân* denmektedir. Kelimenin aslının "unutmak" mânasındaki *nesyden insiyân* olduğu da ileri sürülmüştür. Böyle düşünenler İbn Abbas'a nisbet edilen, "İnsan ahdini unutmaması sebebiyle bu ismi almıştır" şeklinde